

## RECENZII

ION CHELCEA .

### *Etnografie și sociologie*

Ediție îngrijită de Septimiu Chelcea, (București, Editura Universității, 2001, 234 p.)

Cartea profesorului Ion Chelcea alcătuită din studii etnografice și sociologice are o semnificație aparte nu numai prin valoarea ei de document, ci și prin multiplele valențe științifice pe care le reprezintă pentru cercetătorii de profil din România și străinătate.

Și aceasta nu numai pentru faptul că autorul „și-a închinat viața cunoașterii culturii populare românești de pe întreg cuprinsul țării”, așa cum aprecia dr. Paul Petrescu, ci și pentru că demersul întreprins are la bază o activitate susținută de o solidă și temeinică cunoaștere teoretică, precum și de o muncă de teren remarcabilă, prin scrupulozitate, exactitate și finețea înregistrării vieții populației din ținuturile românești.

Așa cum subliniază prof. univ. dr. Septimiu Chelcea în cuvântul înainte „...studiile reunite în acest volum sunt un îndemn spre cercetarea concretă, la teren” (p.11), întrucât – după Ion Chelcea – „Aceasta are însușiri miraculoase: te pune în legătură și cu istoria, și cu geografia, și cu psihologia socială, și tot ea îți arată în ce constă etnografia și, implicit , încotro trebuie să mergem”. Sublinierea legăturii directe a cercetătorului cu realitatea socială românească este de mare relevanță pentru cunoașterea socială.

În cuvântul prof. univ. dr. Paul Petrescu, cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, se face o scurtă, dar relevantă, trecere în revistă a activității prof. Ion Chelcea din care rezultă valențe deosebite pentru cercetarea de teren, teoria socială fiind susținută de o vastă documentare teoretică și nu în ultimul rând implicarea reală în activități de mare valoare pentru spiritualitatea românească, precum este aceea de punere a bazelor „...

unui muzeu etnografic pe lângă universitate, nucleul viitorului Muzeu Etnografic al Moldovei, al cărui director devine în 1951 și unde funcționează până în 1957” (p.13).

Lucrarea este alcătuită din cinci părți nu numai de mare densitate informațională – cum vom încerca să artăăm pe scurt –, ci și din idei și învățăminte extrem de utile pentru cercetătorii sociali de astăzi.

În primul capitol, intitulat „Teorie și metodologie”, este tratată problematica etnografiei (obiect, concepție, metodă), cu trimiteri bibliografice la autori reprezentativi din România (ex. Ovid Densușianu, G. Vâlsan, Romulus Vuia, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga etc.) și străinătate (ex. Werner Sombart, Fr. Ratzel, L. Frobenius, B. Malinovski etc.).

Referitor la problematica primului capitol, autorul arată că „De ce reprezintă Fr.Ratzel punct de plecare al unei noi metode și al unei noi concepții în etnografie? Fiindcă elementele de cultură nu se răspândesc izolat, ci în legătură unele cu altele, formând cercuri de cultură (în nemțește „Kulturkreise”). Ideea a fost dusă mai departe, între alții până la limitele sale extreme, după cum s-a arătat, de Frobenius, ajungând aproape acolo unde rămăseseră romanticii, recunoscându-se astfel că, precum un popor are un „suflet”, tot așa și o „cultură” (p. 26). Lucrarea este însoțită și de ilustrații relevante, astfel la pag. 29 Ion Chelcea este prezentat într-o cercetare de teren printre moși (Poeni Vidra, 1929). Aici, avem, pe de o parte, imaginea unui cercetător care îi captivează pe cei doi interlocutori, iar în planul doi apare un complex de construcții vechi dintr-o gospodărie rurală. Fie și numai această imagine și avem o viziune de ansamblu asupra scrupulozității autorului în înregistrarea datelor de teren.

În continuare, este prezentată „Literatura monografică a satelor noastre și problemele în legătură cu studiul satului românesc. Momente principale”. Motivația

studiilor de teren este obiectiv cuprinsă de autor atunci când afirmă: „Este clar că de la primele începuturi ne întâlnim cu o justificare istorică în acțiunea noastră monografică. Acest impuls național în alcătuirea de monografii sătești avea să antreneze la lucru mai ales pe preoți și pe învățători (p. 38).

O perspectivă generală asupra teoriei sociale a etnografului și sociologului Ion Chelcea ne este relevată de raportarea pertinentă și reală la unul din sociologii de vază ai vremii, Traian Herseni, care spunea în lucrarea „Individ și societate în Fundul Moldovei“ că „Noi nu mergem la sate ca să culegem material de dragul materialului, ci ca să ne întemeiem teoriile pe realitate“, completat de Ion Chelcea care arată că «noi culegem materialul de dragul de a-l culege și de a ne ridica totodată la observații generale, având continuu în vedere materialul, care ne dă posibilitatea de a ne ridica la teorie. E un pas mai departe? Monografia tinde și se dezvoltă în sens social. După cum geograful stăruie asupra unității de pământ, tot astfel sociologul stăruie asupra satului ca „unitate socială“» (p. 46).

Interesante sunt referințele la comuna Boteni (localitate de origine a autorului) și la zona Muscel prin precizările de ordin istoric, etnografic și nu numai, cu trimiteri concrete la toponimia locurilor.

Autorul arată că «Termenul de „muscel“ este folosit de geografi și de geologi cu referire la formele de relief. Dacă avem în vedere raportul om-natură, „muscelul“ exprimă și o anumită realitate socio-economică și spirituală» (p. 72).

În analiza zonei Muscel se face referire la caracteristicile esențiale reprezentate de: așezările umane și tipurile de sate, locuința și evoluția ei, ocupații tradiționale și moderne.

A doua parte a lucrării intitulată „Societatea tradițională: organizare socială și ocupații“ cuprinde studii teoretice relevante, schițe de obiecte și referințe bibliografice atât românești, cât și din zona europeană în care este situată România.

După o incursiune în problematica agriculturii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea autorul ajunge la concluzia conform căreia „condițiile social-econo-mice înapoiate, de esență medievală, supraviețuirea relațiilor feudale au menținut și mijlocul corespunzător de producție până în pragul timpurilor moderne, când relațiile respective dispărând, dispare cu desăvârșire și rarița de lemn ca unealtă agricolă, devenită obiect de muzeu“ (p. 112-113).

Această parte a lucrării scoate în evidență valențele deosebite ale autorului pentru cercetarea satelor românești, prin aceea că teoriile prezentate se bazează în permanență pe realitatea noastră socială analizată din perspectivă istorică. „Fără cunoașterea trecutului ne-am simțit goi. A-l cunoaște înseamnă a-ți consolida rădăcinile, a prinde tărie în ceea ce înfăptuiești azi, în ceea ce îți propui să realizezi mâine“ (p. 85).

Partea a treia a lucrării se referă la „locuința în vechime“ cu trimiteri concrete „Asupra surlei ca adăpost omenesc elementar (la români și la alte popoare)“.

După ce prezintă surla din punct de vedere filologic, Ion Chelcea face o incursiune în terminologia europeană specifică termenului, fără însă a se opri aici, arătând că „aria de răspundere a cuvântului surlă este relativ extinsă dincolo de granițele țării noastre. Cuprinde sud-estul Europei și înaintează adânc în inima Caucazului“ (p.155)

Evoluția socială în timp – arată autorul – conduce la schimbări în modul de locuire. Astfel, „în evul mediu, amploarea pe care a luat-o cultivarea pământului a atras după sine și stabilirea oamenilor într-un loc, deci și o locuință corespunzătoare“ (p. 159).

Analiza locuinței rurale din Moldova (secolele XVII-XVIII) evidențiază valoarea și însemnătatea domeniului pentru studiul unui popor, atunci când se afirmă că „Prin materialele de construcție, tehnica și stilul de clădit casa, prin modul de locuire, înfățișare, justețea amplasării, durată și aspirații în timp, locuința reflectă o seamă de posibilități materiale și spirituale la un

moment dat. În același timp, ea rezumă prin implicații, și orânduirile sociale anterioare. Devine, cu alte cuvinte, un document expresiv“ (p. 164).

Analiza locuinței rurale din Moldova a parcurs un drum lung, relevant și încununat de succes, pornind de la orginea și evoluția locuinței, materialul de construcție, tehnica de construcție prin folosirea unei mari varietăți de metode, pentru a continua cu alte elemente ale casei: pereții și acoperișul, ajungând apoi la elemente expresive pentru trai ca: interiorul locuinței, modul de locuire și dependențe.

Din perspectiva sociologică este sublinierea autorului atunci când arată că „Tipul de locuință reprezintă o structură, în care nu numai pereții casei, acoperișul, modul de împărțire a spațiului de locuit contează, ci și modul de folosire a interiorului, cu tot ce-i aparține, prin care gospodarul își exteriorizează personalitatea sa, mentalitățile, felul său de a fi, precum și al familiei sale“ (p. 192). În concluzia la analiza întreprinsă se arată că „Locuința țărănească tradițională din Moldova – e adevărat – nu este monumentală, dar se află în perfectă concordanță cu mediul geografic și social istoric. Privită în acest context, locuința țărănească în Moldova în orânduirea feudală poate fi considerată, fără nici o rezervă, ca un triumf al tenacității locuitorilor acestei țări“ (p. 200).

Hrana de bază a poporului român este analizată în partea a patra a lucrării. În urma studiilor minuțioase pe care le-a întreprins de-a lungul unei vieți închinată cercetării științifice, Ion Chelcea arată care sunt factorii ce stau la baza alimentației, menționând că „Hrana unui popor este în strânsă legătură cu stadiile de dezvoltare economică în care se află și prin care a trecut acesta, stadii care la rândul lor sunt condiționate puternic și de resursele pe care le oferă mediul natural. Regimul alimentar mai este condiționat apoi de factorii și împrejurările istorico-sociale în care acel popor a trăit și trăiește, la care se adaugă acel coeficient de ingeniozitate, specific fiecărui popor în parte, de a-și soluționa

practic cerințele multiple ale existenței“ (p. 207).

Analizând hrana naturală la români, Ion Chelcea ajunge la concluzia că „... a te hrăni nu este numai o acțiune fiziologică, ci și una religioasă, omul fiind pe bună dreptate dublat de această particularitate; el este, în esență, nu numai homo faber, nu numai zoon politikon sau ludens, ci și homo divinus“ (p. 236). Practicile în privința alimentației au o explicație conform căreia „Pentru a se ridica dintr-o stare într-alta, adevărată „mutație“, e necesară o pregătire deosebită, omul impunându-și anumite restricții, un adevărat examen trupesc și sufletesc: ține post“ (p. 237).

În partea a cincea a lucrării autorul se ocupă de credințe, mituri și legende cu referințe la: a) cultul unei zeități de factură animalieră la români, b) credințe și rituri legate de foc, apă și pământ în cultura veche românească și c) interpretarea psihosociologică a legendei – mit despre Negru Vodă.

O muncă laborioasă încununată de succes în sfera credințelor, a fost întreprinsă de Ion Chelcea miturilor și legendelor, arătând că riturile agrare care au ca element central munca pământului „...demonstrează peremptoriu că viața agricolă a constituit din vechime punctul central al existenței populației autohtone“ (p. 297). Vorbind despre rituri în legătură cu viața religioasă, autorul menționează că „Viața agricolă a generat și ea ritualuri cu rezonanță cultică-religioasă. Fără îndoială că orice pas făcut în această direcție are ca scop fecunditatea, prosperitatea sub toate raporturile, dar mai ales rodirea câmpului arat, semănat“ (pp. 308-309).

Cunoașterea credințelor și ritualurilor cu conținut magic „dispărute în decursul epocilor, în bună parte, sau care sunt pe cale de dispariție ne permite [...] înțelegerea unora dintre fundamente și evoluția spiritualității românești. În același timp, ne sporește și mai mult identitatea ca popor creator de istorie și cultură“ (p. 321).

Trebuie menționat faptul că lucrarea „Etnografie și sociologie“ beneficiază nu numai de o aleasă tinută științifică, ci și de

o serie de alte elemente relevante precum: a) o impresionantă bibliografie românească și străină, b) o serie de fotografii și hărți reprezentative pentru domeniile analizate, c) schițe înfățișând obiecte din locuință și anumite unelte de lucru; astfel încât materialele grafice prezentate vin să întregescă lucrarea, dându-i o consistență aparte.

În cartea lui Ion Chelcea „Etnografie și sociologie“ cititorul găsește – prin intermediul studiilor ce o alcătuiesc – pe lângă experiența științifică de o viață și o serie de principii fundamentale valabile și astăzi în cercetarea de teren. Astfel putem afirma că suntem în fața unui model exemplar atât din perspectiva teoriei sociale, cât și al cercetării concrete, ce îi poate influența pozitiv deopotrivă pe tinerii și pe mai puțin tinerii ce au tangență sau lucrează în domeniul analizat.

### *Trăilă Cernescu*

**ION MĂRGINEAN.**

#### *Proiectarea cercetării sociologice*

(Iași, Editura Polirom, 2000).

Cercetarea sociologică constituie un demers laborios – mai puțin cunoscut în afara comunității sociologice – astfel încât conceptul de proiectare vine să întărească semnificația demersului. Alegerea fericită a titlului reprezintă prin ea însăși un îndemn la parcurgerea lucrării, alcătuită din două părți. Prima parte cuprinde o introducere în problematica metodologiei, iar în a doua parte se întreprinde o analiză a proiectării cercetării sociologice. Al doilea argument pentru parcurgerea lucrării îl constituie referințele despre autor care are o bogată experiență de cercetare de peste 30 de ani și o activitate didactică de peste două decenii, toate acestea fiind susținute de manifestarea deosebită în domeniul cercetării sociologice din România.

Prima parte a lucrării este constituită din două capitole semnificative din punctul de vedere al modalității de abordare și a

conținutului: a) perspectiva sociologică asupra socialului și b) conținutul metodologiei de cercetare sociologică.

Subcapitolul intitulat „Cunoașterea științifică a vieții sociale“ cuprinde o serie de referințe privind sociologii români și străini, astfel încât multe argumente ale autorului sunt susținute cu precizări și citate ce aparțin acestora, fapt ce dă consistență lucrării.

Așa cum subliniază autorul „mulți dintre marii sociologi nu au efectuat cercetări empirice, dar au creat opere de referință. Adesea ei s-au rezumat la cercetarea teoretică, alteori au apelat la observații individuale și la rezultatele unor cercetări empirice“ (p.15). Așadar chiar dacă nu sunt realizatori de cercetări concrete, sociologii marcanți au realizat opere bazate pe cercetări și date de teren adunate de alții.

Un merit al autorului este acela că nu omite să-l amintească pe unul dintre principalii autori care au contribuit la reluarea învățământului sociologic din România. „Modelul de analiză marxistă a societății, a formațiunii social-economice, a fost sintetizat de M. Constantinescu în primul curs de „Introducere în sociologie“ de la Universitatea București, ținut după reluarea învățământului de profil (1966)“.

Autorul arată – pe bună dreptate – că „Trimiterea la M. Constantinescu are o dublă semnificație. În primul rând, avem de-a face cu o sistematizare fidelă a concepției marxiste efectuată de un adept al doctrinei (M. Constantinescu era deja membru al partidului comunist în deceniul al patrulea, pe când era student la Seminarul de sociologie condus de D. Gusti), în al doilea rând, M. Constantinescu a avut rolul esențial în reluarea învățământului sociologic în România și în promovarea ideii că sociologia este o știință de sine stătătoare, diferită de materialismul istoric (filosofie socială), dar și de socialismul științific (practica politică), cu care era asimilată chiar și după ridicarea interdicției“ (pp.27-28).

După o scurtă prezentare a ideilor fundamentale elaborate de fondatorii